

Aziza NOSIROVA

^a PhD, Lecturer, UNESCO Department for Religious Studies and Comparative Study of World Religions, International Islamic Academy of Uzbekistan
E-mail: a.nosirova@iia.uz

ГЛОБАЛЛАШУВ ДАВРИДА ДИНИЙ КСЕНОФОБИЯНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ АҲАМИЯТИ

Аннотация. Бугунги кунда диний ксенофобия ва исломофобия феноменларини тадқиқ этиш, унинг глобаллашув давридаги таъсири ва олдини олиш йўлларини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Мақолада келтирилган маълумотлар ушбу воқеликларнинг олдини олишга қаратилган бўлиб, мавзунини ёритишда назарий, тарихий, маданий, қиёслаш каби методлардан фойдаланилган. Шунингдек, мақоланинг илмий-эмпирик қисми таққослаш орқали таҳлил қилиш ва маълумотларни саралаш методига асосланади. Мазкур методлар мақоланинг илмий қийматини оширишга ёрдам беради. Диний ксенофобия ва исломофобиянинг олдини олиш борасида амалга оширилаётган савий-ҳаракатлар, турли халқаро ташкилотлар, шунингдек, Ўзбекистонда дин ва виждон эркинлиги борасида қабул қилинган Қонун ҳужжатлари мисол сифатида келтириб ўтилди. Шунингдек, мақолада келтирилган маълумотлар ва Қонун ҳужжатлари асосан БМТ томонидан турли йилларда қабул қилинган Низомлардир. Дин ва эътиқод эркинлиги масалаларида бағрикенглик ва ўзаро ҳурматга асосланган муносабатлар қўллаб-қувватланиб, диннинг бошқа мақсадларга зид келадиган ҳар қандай қоидаларни жорий қилмаслик муҳим эканлиги таъкидланади.

Мақоланинг диний нуқтаи назаридан эса, самовий динларнинг диний эркинлик ва бағрикенглик борасидаги таълимоти, динишуносларнинг фикрлари ҳам таҳлил этилди. Шунинг билан бир қаторда, мақоланинг илмий савиясини ошириш мақсадида турли тил ва йўналишлардаги адабиётлардан фойдаланилди. Диний ксенофобия ва исломофобиянинг зарарли оқибатлари таҳлил этилиб, унинг олдини олишда тавсиялар ҳам берилди. Жумладан, тавсия сифатида диний ксенофобия ва исломофобиянинг олдини олишда турли Қонун ҳужжатлари билан биргаликда инсон ва унинг интеллектуал, маънавий дунёсининг бойлиги орқали эришиш мумкинлиги таъкидланди.

Калим сўзлар: диний ксенофобия, исломофобия, диний бағрикенглик, эътиқод эркинлиги, виждон эркинлиги, мутаассиблик, гайриқонуний ташивоқот, тинчлик-тотувлик.

RELIGIOUS XENOPHOBIA IN THE ERA OF GLOBALIZATION AND IMPORTANCE OF ITS PREVENTION

Abstract. Today, studying the phenomenon of religious xenophobia and Islamophobia, their effects in a globalized world, and ways to prevent them is of great importance. This article aims to address these issues using theoretical, historical, cultural, and comparative methods. The analytical and empirical parts of the research are based on data comparison and classification, which contribute to a broader understanding of the topic. The article presents examples of efforts to prevent religious xenophobia and Islamophobia, including the work of international organizations and legal measures adopted in Uzbekistan. The legal basis is mainly drawn from UN Resolutions passed over different years. It also stresses the importance of maintaining mutual understanding in matters of religion and belief, and warns against using religion for other purposes. According to international legal documents and the Universal Declaration of Human Rights, everyone has the right to freedom of thought, belief, and religion, and violations of these rights must be addressed through legal means.

To enhance the academic quality of the study, literature in various languages and fields was reviewed. The negative impact of religious xenophobia and Islamophobia is analyzed, and specific recommendations are provided. In particular, the article suggests that promoting personal spirituality and implementing preventive legislation are key measures for reducing these issues.

Keywords: Religious xenophobia, Islamophobia, religious tolerance, freedom of belief, freedom of conscience, fanaticism, illegal propaganda, peace and harmony.

КИРИШ

Диний ксенофобия тушунчаси, унинг бугунги глобаллашув давридаги хавфли жиҳатлари, тарихий илдишлари ва оқибатларини тадқиқ қилиш муҳим вазифалардан биридир. Шу билан бирга, турли мафкуравий хуружлар авж олган шароитда унга қарши курашишнинг долзарблиги ҳам рад этиб бўлмас ҳақиқатга айланган. Келтириб ўтилганидек, диний ксенофобия бир диннинг иккинчисига нисбатан салбий муносабатида намоён бўлиши мумкин, мисол сифатида, ўзга дин вакиллари диний туйғуларини камситиш, ўз динини бошқа динлардан устун ва мутлақ деб билиш, турли ҳақоратлар ва ҳаттоки, куч ишлатиш ҳолатлари ҳам кузатилиши мумкин. Ғайриқонуний ташвиқот ва ксенофобик кайфият аксар ҳолларда экстремистик ва террористик хатти-ҳаракатлар учун туртки бўлади.

Мақола мавзусини илмий жиҳатдан таҳлил қилишда назарий-услубий, тарихийлик, ижтимоий-маданий ва қиёслаш методларидан фойдаланиш кўзда тутилган бўлиб, бу асосан, ксенофобия феноменининг назарий жиҳатлари ва тарихий жараёнлардаги таъсирини ўрганишда муҳим ҳисобланади. Мақоланинг илмий аҳамиятини оширишда диншуносликнинг назарий, тарихийлик методи билан биргаликда унинг кўламини кенгайтириш мақсадида социология, фалсафа, сиёсатшунослик, психология фанлари доирасида ҳам мавзу юзасидан фикрлар келтирилган. Шунингдек, диний ксенофобия ва исломофобиянинг олдини олиш йўллари тўлақонли ёритиш мақсадида бир қанча омил ва мезонлардан фойдаланиш кўзда тутилган. Ксенофобия ва исломофобияни ижтимоий-диний омил сифатида тадқиқ этишда изоҳлаш, таққослаш каби илмий усулларга асосланилади (Семенова В., 1998:14).

Айтиб ўтилганидек, мақоланинг илмий-эмпирик қисми таққослаш орқали таҳлил қилиш ва маълумотларни саралаш методига асосланади. Илмий ишда ксенофобия жумладан, диний ксенофобия ҳолатларини тарихдаги воқеликлар ҳамда бугунги кундаги таъсирини таҳлил ва тадқиқ, қиёслаш орқали тўпланган маълумотларни изоҳлашга қаратилган. Бугунги

кунда жаҳонда юз бераётган воқеа-ҳодисалар орасида диний ксенофобия ҳамда исломофобия билан боғлиқ кўплаб ҳолатлар кузатилмоқда. Айрим давлатларда, кишилар орасида нотинчликни келтириб чиқараётган, инсонлар ҳаётига таҳдид солаётган, вайронагарчиликларга олиб келаётган салбий ҳолатнинг қандай сабаблари борлигини, намоён бўлиш турлари қандай ва уларни олдини олишнинг қандай йўллари мавжудлигини юқорида келтирилган усуллардан фойдаланган ҳолда амалга ошириш кўзда тутилган.

Шунингдек, давлат ва диний ташкилотлар, баъзи мамлакатларда ОАВнинг ксенофобия ва исломофобия кайфиятни келтириб чиқаришдаги ўрни, диний ташкилотларнинг фаолияти ҳамда ксенофобияни келтириб чиқаришга қарши курашишда халқаро ташкилотлар ва Ўзбекистондаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида мавзунини таҳлил қилиш мақсад этиб белгиланган. Турли тарихий даврларда диний ксенофобик ҳолатлар мавжудлигини маълумотларни саралаш методи орқали аниқлаб борилади. Бу борада бир қанча олимларнинг тадқиқот услубларидан фойдаланилди. Жумладан, В.А.Ядова, В.В.Семенова, О.М.Маслова, Ю.Н.Толстова, Е.В.Масленникова, В.Воронова, А.Н.Демина ва бошқалар.

АСОСИЙ ҚИСМ

Диний ксенофобия ва уни олдини олиш тўғрисида хорижлик мутахассислар томонидан кўплаб тадқиқотлар амалга оширилган, аммо мамлакатимиз олимлари учун мазкур мавзу ва йўналиш анча янги ҳисобланади. Мамлакатимиздаги тадқиқотларнинг асосан, Ўзбекистонда диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувликни мустаҳкамлаш, шунингдек, миллий манфаатлар, маънавий ўзгариш ва янгиланишларнинг диний дунёқараш ва миллий ўзликини англаш билан боғлиқ жиҳатларга ўз эътиборларини қаратганлар.

Ксенофобия оқибатида содир бўлиши мумкин бўлган ҳар қандай ғайриқонуний хатти-ҳаракатларнинг олдини олиш муҳим масалалардандир. Бир тарафдан диний ксенофобия ва исломофобиянинг олдини олишда маънавий-

маърифий тарғибот орқали эришилса, қонун ҳужжатлари унга ҳуқуқий жиҳатдан қарши кўришишга ёрдам беради. Ҳар қандай ҳолатларда ҳам диннинг – сиёсий манфаатлар, қуроли тўқнашувлар ва диний мансубликка нисбатан камситиш ҳолатларига алоқаси йўқ эканини таъкидлаш жоиз.

Қонун устуворлиги тамойилини инобатга олган ҳолда таъкидлаш жоизки, диний ксенофобия диний эркинликка зид бўлиб, камситишнинг ҳар қандай ҳолатларига қарши ҳуқуқий ҳужжатлар турли халқаро ташкилотлар томонидан қабул қилинган. Жумладан, БМТ Бош Ассамблеясининг 1981 йил 25 ноябрда қабул қилинган қарорига кўра, БМТ Низомида «Инсон кадр-қиммати ва тенглик асосий тамойилларидан бири» (Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси) сифатида қайд этилиб, ташкилотга аъзо давлатлар тили, ирки, дини, жинсидан қатъий назар ҳар бир инсоннинг асосий эркинликларини таъминлаш ва унга ҳурмат билан муомала қилишни рағбатлантиришда биргаликда саъй-ҳаракат қилишга келишиб олганлар. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси ва халқаро қонун ҳужжатларида қайд этилишича, барча фикр, виждон ва эътиқод эркинлигига эгаллиги, камситишга қарши ва барчанинг қонун олдида баробарлиги белгилаб қўйилган.

Шуни инобатга олиш керакки, инсон ҳақ-ҳуқуқ ва эркинликларини поймол қилиш, жумладан, фикр, виждон, дин ва киши дунёқарашига беҳурмат муносабатда бўлиш кўплаб келишмовчилик ва низоларга сабаб бўлиши мумкин. Мазкур эркинликлар чекланиши маълум кучларнинг бошқа давлатлар ички ишларига аралашуви учун сабаб бўлиб хизмат қилса, у миллатлар ўртасидаги тотувлик ва халқлар дўстлигига раҳна солади. Дин ва эътиқод кўплаб инсонлар учун дунёни англашда асосий восита бўлиб хизмат қилишини инобатга олсак, бу борада эркинлик ва кафолат масаласи асосий ўринда бўлиши лозим.

Дин ва эътиқод эркинлиги масалаларида бағрикенглик ва ўзаро ҳурматга асосланган муносабатлар қўллаб-қувватланиб, диннинг бошқа мақсадларга ҳамда БМТ Низоми ва ташкилотнинг бошқа ҳужжатларига зид келадиган ҳар қандай қоидаларни жорий қилмаслик муҳим саналади. Шунингдек, дин ва эътиқод эркинлиги

дунёда тинчлик-тотувлик, ижтимоий тенглик ва миллатлараро тотувлик омили бўлиб хизмат қилиб, иркчилик ва мустамлакачилик сиёсатини йўқ қилишга кўмаклашиши лозим.

Қайд этиш керакки, БМТга бугунги кунда икки юзга яқин давлат аъзо бўлиб, ташкилот томонидан қабул қилинаётган ҳужжатлар дунё ривож, инсонларнинг ҳар жиҳатдан фаровон ва демократик давлатда яшашлари учун хизмат қилади. Айтиб ўтганимиздек, Ер юзининг барча давлатларини бирлаштирган ташкилот Низоми жумладан, диний ксенофобиянинг олдини олиш, эътиқод ва виждон эркинлиги, бағрикенглик тамойилларини ўрганишда ёрдам беради.

БМТ ва ихтисослашган муассасалар ташаббуси билан камситишга қарши бир неча қонунларнинг қабул қилингани ва амалиётга жорий этилгани эътиборга лойиқ. Аммо қилинаётган саъй-ҳаракатларга қарамадан замонавий дунёда диний ва эътиқодий камситилишга дуч келинаётгани ачинарли ҳолат. Мазкур ҳолатларнинг олдини олишда БМТ ҳамда унга аъзо барча давлатларнинг Асосий қонунларида белгилаб қўйилган чора-тадбирларни такомиллаштириш тинчлик-тотувликнинг асосий мезонларидан бири дея эътироф этилган.

1981 йили БМТ томонидан қабул қилинган Декларация – «динга нисбатан мутаассиблик ва камситишнинг ҳар қандай кўринишига қарши» (Дин ёки эътиқодга асосланган муросасизлик ва камситишнинг барча шакллари бартараф этиш тўғрисидаги декларация) асосий ҳужжат сифатида қабул қилиниб, кейинчалик у инсон ҳуқуқлари нормаларини ишлаб чиқишда асос бўлиб хизмат қилган ва ҳозирги даврда халқаро миқёсдаги диний ҳақ-ҳуқуқлар борасидаги асосий қонун ҳисобланади.

Таъкидлаш керакки, диний ксенофобия эътиқод ва дин эркинлигига раҳна солувчи кучга айланиши, унинг диний бағрикенглик тамойилларига зидлиги, эътиқод қилувчилар ҳақ-ҳуқуқларига ҳурматсиз муносабатда бўлиш унга қарши курашнинг долзарблигини оширади.

БМТнинг инсон ҳуқуқларини таъминлаш борасида бир қанча қонунлари қабул қилинган бўлиб, Бош Ассамблеянинг 1992 йил 18 декабрдаги

декларацияси ҳам миллий, ирқий, диний ва турли тил вакиллари ҳақ-ҳуқуқларига бағишланган. БМТ нинг Низомида таъкидланганидек, унинг асосий вазифаларидан бири инсон манфаатларини устуңлигини рағбатлантириб, миллати, ирқи, дини, тили, жинсидан қатъий назар ҳурматда бўлишдан иборат эканлиги таъкидланади.

Бундан ташқари, БМТнинг фан, таълим ва маданият масалалари бўйича 1995 йил 26 октябрдан – 16 ноябргача Парижда бўлиб ўтган 28 сессияси бағрикенглик масалаларига бағишланди. Ташкилот кўрсатмаси билан ўтказилган бир қанча йиғилиш ва конференцияларнинг ҳулосасига кўра, сўнги йилларда миллий, ирқий, диний, турли тил вакиллари, қочоқлар, ишчи мигрантлар, иммигрантлар, жамиятнинг энг кам ҳимоя қилинган қатламларига нисбатан мутаассиблик, зўрлик, терроризм, ксенофобия, миллатчилик, ирқчилик, антисемитизм, камситиш каби ҳолатларнинг кўпайиб бораётгани хавотир уйғотаётгани таъкидланди. Шунингдек, тараққиётга раҳна солувчи, маҳаллий ва халқаро миқёсдаги демократия тамойилларига зид келувчи, тинчлик-тотувликка тўсқинлик қилувчи ўз ҳуқуқидан фойдаланаётган, фикр эркинлигини амалга ошираётган кишиларга нисбатан ҳам камситиш ва фаолиятини тақиқлаш ҳолатлари кузатилаётгани таъкидланди. Шуларни инобатга олган ҳолда мазкур сессия давомида бағрикенглик декларацияси қабул қилинди

Бағрикенглик тушунчаси: Бағрикенглик ўзгаларга нисбатан ҳурмат туйғуси бўлиб, дунё маданиятнинг турфалиги, кишининг ўзлигини, дунёқарашини намоён этишини англатади. Унинг намоён бўлишида, билим очиқлик, мулоқот, фикр, виждон, эътиқод эркинлиги ёрдам беради. Бағрикенглик – турфаликда уйғунликдир. Бу нафақат ахлоқий вазифа балки, сиёсий ва ҳуқуқий эҳтиёж ҳамдир. Бағрикенглик – уруш маданияtidан тинчлик маданиятига ўтишга ёрдам берувчи яхшиликдир.

Шунингдек, ташкилот Низомининг муқаддимасида «дунё инсониятнинг интеллектуал ва ахлоқий ҳамжиҳатлигига асосланиши керак»лиги таъкидланади (Бағрикенглик тамойиллари декларацияси).

Бағрикенглик тинчлик-тотувлик ва фаровонликнинг асосий шартларидан бири экани

таъкидланди, аммо бу ҳар қандай адолатсизликка бефарқ муносабатда бўлишни англатмайди.

БМТ Бош Ассамблеяси ташаббуси билан 2001 йил цивилизациялараро мулоқот йили, – дея эълон қилинган бўлиб, унда бағрикенглик ва турфалик ғоясининг устуворлиги нақадар муҳим экани ҳамда турли маданиятларнинг ўзаро муштарак жиҳатларини эътироф этган ҳолда, уларни ҳурмат қилиш инсоният олдидаги муаммоларни ҳал этиб, тинч-тотув ҳаётга хизмат қилиши эътироф этилган. Миллий, диний, ирқий камситиш ва ксенофобия аксинча шахс эркинлигини чекловчи кучга айланади (Ирқчиликка қарши кураш, ирқий камситиш, ксенофобия ва унга алоқадор муросасизлик бўйича жаҳон конференцияси. БМТ, 2002:6).

Албатта, инсон ўз умри давомида шахс сифатида шаклланиб экан, менталитети, дини ва маданияtidан ташқари, ўзга маданиятлар ҳам, унинг тафаккур доираси ва дунёқарашини кенгайтиришда муҳим омиллардан бирига айланади. Инсон қанчалик ўз миллий келиб чиқиши, дини ва урф-одатларини англаб экан, ўзга дин, маданият ва урф-одатларга ҳам ҳурмат ва эътибор билан муносабатда бўлиши табиий. Бу эса ўз навбатида, динлараро мулоқот учун замин яратади. Боиси ҳеч бир цивилизация асрлар давомида яқка ҳолда шаклланиб тамаддун даражасига кўтарила олмаган. Табиийки, диний бағрикенглик ғоялари ҳукм сурган ерда диний ксенофобик кайфиятга ўрин қолмайди. Ахир самовий, илоҳий китобларда ҳам диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувлик ғояларининг устуворлиги ҳам эътироф этилган.

Қуръони каримда: «Унинг белгиларидан (яна бири) – осмонлар ва Ерни яратиши ва сизларни тилларингиз ва рангларингизни хилма-хилликдир. Албатта, бунда барча олимлар учун аломатлар бордир» (Абдулазиз Мансур, 2018:404) – дейилган.

Маълумки, ислом таълимоти бағрикенглик ва турфалик ғояларини илгари суриб, Ер юзидаги жамики инсонлар билан ҳамжиҳатликда ҳаёт кечиришга, турли келишмовчилигу, кескин вазиятларнинг олдини олишга чақиради.

Ислом таълимотига кўра, барча миллат ва ирқ вакиллари бир оилага мансуб бўлиб, бу ўринда араб шоирларидан бирининг сўзларини келтириш жоиз: «Мен ўзимнинг яратилишимни тупроққа

тегишли деб билсам, у ҳолда бутун инсоният менинг қариндошимдир (Культура толерантности в Исламе, 2009)».

Аслида ҳар бир дин вакили ўз таълимоти, диний асосларини ўрганар экан, ўзининг яратилмиш эканини англайди ва Яратувчи яратган жиҳатларни, жумладан, турли ирқ, миллат ва дин вакиллари бир-биридан ажратиш эмас, балки уларга олийжаноб муносабатда бўлиш лозимлигини англаб етади. Демак, бу борада инсонларнинг билими ва маънавий-ахлоқий устуворлиги қанчалик юқори бўлса, шунчалик ижобий натижаларга эришиш ҳам самарали бўлади.

Шу ўринда яхудийлик таълимотига назар ташласак, ушбу дин ёйила бошлаган илк даврларда динлараро бағрикенглик у қадар кулоч ёймаган. Аммо кейинчалик, мазкур дин тарафдорлари дунё – турли маданиятларнинг ўзаро ҳамкорлигида янада ривожланиши мумкин эканлиги ҳақидаги фикрларни ҳам илгари сурдилар. Шунга кўра, раввин Кук янги даврда ёндашув бутунлай ўзгариб, диний бағрикенгликка асосланиши кераклигини таъкидлайди. «Бунда мутаассиблик амалиётидан воз кечиб, Илоҳий учкунни бошқа дин вакиллари нигоҳларида ҳам англаш мумкин дея ҳисоблайди. Раввиннинг фикрига кўра, ҳар бир инсонда Илоҳий ҳақиқат яширин, шунинг учун ҳам «мен» ўзимда етишмаётган ҳақиқатни «сендан» олишга муҳтожман. Мазкур қарашларнинг моҳиятига кўра, бошқа маданият ва дин вакиллари дунёқарашида ижобий жиҳатлар мавжуд бўлиб, у ўз ўрнида қўлланилса бир бутун тизимга айланади» дея ўз қарашларини изоҳлайди (Камарова М., 2014:52).

Шунингдек, яна бир самовий динлардан бири христианликда кишиларни ўзаро ҳурмат билан муносабатда бўлишга чақиради. Инсонларнинг бир-бирларига муносабати муҳаббатга асосланиши бош тамойиллардандир. Мазкур дин нафақат ўз яқинлари ва дўстларини балки душманларга ҳам яхши муносабатда бўлишни тарғиб этади. Матфей Инжилида: «...Душманларингизни севинг, Сизни лаънатлаганга марҳаматли бўлинг ва сизни хафа қилган, ҳайдаганларга яхшилик билан дуо қилинг...» дейилади (Библия, 2011:292).

Христианлик таълимотига кўра, «Эркинлик инсон табиатига Худо томонидан берилган.

Черков ўзининг ибодат ва ахлоқий масалаларида инсонларнинг ички дунёсига ҳурмат ва эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш ва эркинлигини қадрлайди. Инсон хоҳиш-истакларини зўравонлик ва мажбурлаш орқали поймол этиш Худо иродасига қарши чиқиш билан баробарлиги» айтилади. Шунингдек, христианликда ҳам виждон, сўз ва ижод эркинлиги қўллаб-қувватланади (Соловьев М., 2014:236).

Динлараро мулоқотни давлат ва диний ташкилотларнинг ўзаро ҳамкорлиги доирасида кўриб чиқадиган бўлсак, авваламбор диний ташкилотларнинг ўз манфаатлари доирасида турли ихтилофли вазиятларни олдини олишга хизмат қиладиган ҳукукий механизмларни қабул қилишдаги ташаббуси зарурлигини эътироф этиш лозим. Бу борада давлат ва диний ташкилотларнинг тарғибот ва ижтимоий муносабатлардаги ҳамкорлиги муҳим ўрин тутди. Шунингдек, бунда фуқаролик позициялар ҳам ўз ўрнига эга. Глобаллашув даврида дунё давлатлари, хусусан, Ўзбекистон ҳам ўзининг экстремизм ва ксенофобияга қарши самарали кураши ҳамда ижтимоий муносабатлар, бағрикенгликка асосланган давлат сиёсатини олиб бориши самарали натижалар бермоқда. Шу ўринда Ўзбекистонда ҳам бир қанча Қонун ва Қарорлар қабул қилинганки, шубҳасиз бу мамлакатда динлараро бағрикенглик ва виждон эркинлигини таъминлашда муҳим ҳукукий асос бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон Конституциясида таъкидланишича, «Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар ким хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳукукига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди», деган қоида мустаҳкамланган. (Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, 2023:35-модда).

Шунингдек, «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунида ҳар бир шахснинг виждон эркинлиги ва диний эътиқод ҳукукини, динга муносабатидан қатъи назар, фуқароларнинг тенглигини таъминлаш, шунингдек диний ташкилотларнинг фаолияти билан боғлиқ муносабатларни тартибга солиб туриши белгиланган.

Шубҳасиз, кишининг турли ҳақ-ҳуқуқлари ва мажбуриятлари баробарида виждон эркинлиги ҳам жамиятда, ижтимоий-сиёсий муносабатларда, ўз диний қарашлари доирасида ибодат ва турли урф-одат, расм-русумларни Қонун доирасида тўлақонли амалга оширишда ҳуқуқий асосдир. Ўзбекистонда давлат сиёсати миллатлар ва динлараро тинчлик-тотувликни қўллаб-қувватлашга асосланган. Шунини алоҳида қайд этиш керакки, БМТ Бош Ассамблеясининг 2018 йил 12 декабрдаги ялпи сессиясида «Маърифат ва диний бағрикенглик» махсус резолюцияси қабул қилинди. Ўзбекистон томонидан ишлаб чиқилган ҳужжат БМТга аъзо давлатлар томонидан бир овоздан қўллаб-қувватланди. Мазкур резолюцияни қабул қилиш ташаббусини Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил сентябрда Нью-Йоркда бўлиб ўтган БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида илгари сурган эди. Ўзбекистон таклиф этган резолюциянинг асосий мақсади – барча учун таълим олиш имкониятини тақдим этиш, саводсизлик ва билимсизликни бартараф этишдан иборат. Ҳужжатда «бағрикенглик ва ўзаро ҳурматни ўрнатиш, диний эркинликни таъминлаш, диндорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг камситилишига йўл қўймаслик»ка чақирилган. ([https://www.gazeta.uz/uz/.](https://www.gazeta.uz/uz/))

Конфессиялараро мулоқотда турли кескин вазиятларни олдини олишда замон билан ҳамоҳанг таъсирли механизмларини ишлаб чиқиш муҳим. Динлараро муносабатлар – ижтимоий ва шахсий ҳаётда ксенофобия ва экстремистик хатти-ҳаракатларга қарши бағрикенглик маданиятини шакллантиришни талаб этади. Мазкур жараён эса ўз навбатида, ҳуқуқий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий, маданий ва тарбиявий мажбуриятларни ишлаб чиқишдан иборат бўлади. Жумладан, санаб ўтилган вазифалар қаторига бағрикенглик ва ўзга миллат ва дин вакиллариға ҳурмат билан муносабатда бўлиш ҳамда салбий ижтимоий муносабатлардан йироқ, мулоқотга асосланган кўрсатмаларни ва кўникмаларини киритиш орқали самараға эришиш мумкин (Дробіжева Л., 2011:212).

Шу ўринда диний ксенофобиянинг олдини олиш ва бағрикенгликни шакллантириш борасида

мутахассис олимлар томонидан келтирилган асосий тамойилларни санаб ўтиш ўринли.

Турфалик тамойили. Турли гуруҳ ва жамоалар ўртасидаги фарқли жиҳатларни тўғри англаш ва хавф-хатарни бартараф этиш учун муайян қонун-қоидаларни ишлаб чиқиш талаб этилади.

Можаро назариясидан бағрикенглик назариясига ўтиш тамойили. Жамиятда бағрикенглик тушунчаларини шакллантириш учун экстремизмга нисбатан тақиқларни ишлаб чиқишдан ташқари, бағрикенгликка асосланган ижтимоий хатти-ҳаракатларни амалга ошириш (манфаатдор томонларнинг ижтимоий муаммоларни оммавий тарзда муҳокама қилишлари, воситачилик институтини ривожлантириш, маданиятлараро малака ва мулоқот қобилиятини ривожлантириш) керак.

Мулоқотда ҳамкорлик тамойили. Бағрикенглик – турли маданият ва дунёқараш вакиллариининг маълум муаммо ечими доирасидаги ўзаро мулоқоти жараёнида шаклланади.

Маданиятни эркин танлаш тамойили. Маданиятлар хилма-хиллиги шароитида умум-маданий қадриятларни шакллантириш мақсадида, шахсға ўз маданий қарашларини онгли равишда танлашға имкон яратиш. Бағрикенглик тамойилларини ривожлантиришда жамоавий ҳолда эмас, ўзи ва ўзгаларнинг маданиятиға қизиқишни шакллантиришда шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар – инсонға ўз дунёқарашига асосланган фикр эркинлигини беради.

Фаол бағрикенглик тамойили. Ҳар бир мулоқот – маданият ва цивилизациялар билан эмас, балки муайян шахслар ва гуруҳлар билан амалга оширилади. Бағрикенглик ўзида ижтимоий ҳаракатларни талаб этади, бу эса ўз навбатида, янги вазифаларни амалга ошириш билан бирға бағрикенглик институтларини шакллантирувчи ва мустаҳкамловчи янги ижтимоий муаммоларни бартараф этишни талаб этади.

Маданий чегараларни назорат қилиш тамойили. Бағрикенгликни шакллантиришдаги ижтимоий ҳодисалар унинг маданий жиҳатдан ҳудуд ва вақт чегараларини кенгайтириб, бағрикенгликнинг бир жабҳадан иккинчисига ўтиш ҳолатлари кузатилади.

Ижтимоий маданиятнинг жамғарилиши тамойили. Бағрикенгликнинг ривожланиши ва ксенофобиянинг олдини олиш, шахснинг ўз ва ўзга жамоа вакиллари билан узоқ муддатли маданиятлараро мулоқоти давомида эришилади. Муайян маданий-ижтимоий бойликнинг жамғарилиши ва ишончнинг ортиб бориши барча гуруҳ аъзолари ўртасида тарқалиб, жамоаларнинг фарқли жиҳатлари таҳдиддан қимматли манбага айланади. Бағрикенглик ксенофобия каби ижтимоий жараёнларда йиғилиб боришга мойил. Ксенофобияда бу асосан салбий ҳодиса ва муносабатларда – миллий, диний, ирқий ва бошқаларда «ўз» гуруҳдагиларидан ёрдам олиш ва қўллаб-қувватлашнинг осонлиги ва «ўзга»ларга нисбатан бунинг аксида намоён бўлади. Ўз гуруҳи аъзолари ўртасида турли хизматлар ва ўзаро ёрдам кўрсатиш доимий равишда муносабатларни мустаҳкамлайди. Бошқа гуруҳлар ёки жамиятда эса бундай кўмакнинг амалга оширилишини йўққа чиқаради. Бағрикенглик эса аксинча, ижтимоий алмашинув, умумий масала, муаммо ечимида турли гуруҳ аъзоларининг ўзаро хатти-ҳаракатлари давомида ўз ечимини топади.

Узоқ муддатли муносабатлар тамойили. Бағрикенгликнинг ривожда ёшларнинг турли маданиятлар билан мулоқоти ва муносабатини шакллантириш учун уларнинг бир ҳудудда истикомат қилишлари талаб этилади. Бу эса ўз навбатида уларга келажакда бир-бирларини англаб содир бўлиши мумкин бўлган турли муаммоларда бирга ечим топишда ёрдам беради (Солдатова Г., 2011:62-63).

Таъкидланганидек, диний ксенофобия диний бағрикенглик ғояларига зид бўлиб унинг салбий оқибатларидан жамият азият чекиши, инсонлар ҳуқуқ ва эркинликлари поймол бўлиши табиий. Шундай экан, унинг олдини олиш муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Шунингдек, диний ксенофобиянинг бугунги кунда авж олган кўринишларидан бири бўлган исломофобияга қарши курашиш ҳамда унинг зарарли оқибатларидан инсонларнинг азият чекмаслигига эришиш бу борадаги тадқиқотларнинг асосий мақсадларидан биридир. Шу ўринда,

мазкур тушунчага таъриф бериш, илмий жиҳатдан асослаш, моҳиятини англаш лозим.

«Исломофобия» сўзи 1980 йилларда муомалага киритилган бўлиб, 2001 йил 11 сентябрь воқеаларидан сўнг, атама сифатида қўлланилиши ортди. Исломофобия термини ислом динига қарши келтирилган аксар эътироз ва хатти-ҳаракатларни ўз ичига олиб, кенг қамровга эга. У ислом дини таълимоти, қарашлари, амалдаги кўринишига қарши айтилган ва содир этилган хатти-ҳаракатлар мажмуи ҳисобланади. Шунингдек, марказ томонидан келтирилган ҳисоботга кўра, «ислом дини – цивилизация сифатида Ғарбдан қолоқ, мусулмон маданияти эса, ўзга маданиятларга таҳдид солувчи, улар каби ранг-баранг бўлмай, бир жойда қотиб қолган, янгилик ва мунозаралардан йироқ дин сифатида талқин этилади.

Исломофобия феноменини тадқиқ этишда, унинг жамиятга маълум кучлар томонидан тарғиб қилиниб, ислом динининг нуфузини қадрсизлантиришга уриниш, унинг асл эзгулик ғоялари, тинчлик ва тараққиётни тарғиб қилувчи дин сифатидаги ўрнини эътиборсиз қолдириш ҳолатлари ҳам намоён бўлмоқда. Аслида, ислом дини ва маданияти асрлар мобайнида нафақат мусулмонларга, балки ер юзидаги барча дин вакилларига улкан маданий-маънавий мерос билан биргаликда ижтимоий тенглик ҳиссини тақдим этдики, у ҳозиргача жамият фаровонлиги учун хизмат қилиб келмоқда.

Жумладан, ислом маънавияти барча миллат ва элат вакилларига тинч-тотув ҳаёт кечиришда ижтимоий муносабатларнинг барқарор кўринишини намоён этди. Бунинг асосида албатта, ислом таълимотининг одоб-ахлоқ меъёрларининг ҳиссаси катта. Ислом дини ижтимоий таълимоти бағрикенглик ғояларига асосланиб, унга амал қилиш ислом умматининг аксар қисмига тегишлидир.

НАТИЖА

Бугунги кунда ислом динининг ҳеч бир салбий хатти-ҳаракат, зўравонлик, жоҳиллик, инсонлар ҳаётини хавф-хатарга қўйишдан йироқлиги маълум. Таъкидлаш керакки, ўз тарихи давомида мусулмонлар бошқа дин вакиллари билан ёнма-ён тинч-тотувликда ҳаёт кечирганлар. Аммо, баъзи

Европа мамлакатларидаги гуруҳлар томонидан ислом инсон ҳуқуқларининг поймол этилиши тарафдори, демократия ва шахс эркинлигига қарши, – дея талкин қилинади. Бироқ, исломофобия ва диний мутаассибликнинг ҳар қандай кўриниши адолат тамойилларига зиддир. Боиси ҳосил қилиш, камситиш, зўравонликни тарғиб қилиш, дин ва эътиқод масалаларидаги зўравонликка қарши кураш» (Бош Ассамблеянинг расмий ҳисоботлари, 2018)» номини олган Қонуний ҳужжат қабул қилинди.

Айтиб ўтилганидек, ҳуқуқий ҳужжатлар билан биргаликда мазкур ҳолатларнинг олдини олишда жамиятнинг ҳар бир қатлами ҳаракат қилмоғи, экстремизм, ирқчилик, диний мутаассиблик, исломофобия, христиан ва яҳудийлик динларига нисбатан шаклланган фобияларга қарши – мулоқот, фикр алмашиш, маълумотларни тўғри талкин ва тақдим этиш, турли ҳукумат вакиллариининг оқилона сиёсатига орқали курашиш самарали натижа беради.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида таъкидлаш керакки, диний ксенофобия ва исломофобияга қарши курашиш ва уни олдини олиш глобаллашув даврининг асосий вазифаларидан биридир. Боиси, мазкур иллатлар мавжуд ерда на фаровон жамият, на ҳуқуқий-демократик давлат тамойиллари ҳукм суради. Демократик давлат ва жамиятда барча ҳуқуқ-мажбуриятлар билан биргаликда диний бағрикенглик, эътиқод ва виждон эркинликларининг таъминланиши ҳам давлат механизми тўлақонли ишлашига ўз ҳиссасини қўшади. Инсоният тарихининг узок ўтмиши давомида турли ривожланиш босқичларини босиб ўтди. Тарих қай йўсинда ривожланмасин, унинг марказида инсон манфаатлари ва мажбуриятлари асосий ўринни эгаллайди. Бугунги кунда жамият техника, илм-фаннинг турли ютуқларини қўлга киритган бўлса-да, ҳали ҳануз ксенофобия, исломофобия, экстремизм ва терроризмнинг зарарли оқибатларидан бутунлай қутулгани йўқ. Шундай экан, мазкур воқеликларнинг олдини олишда ҳам инсон марказий ўринни эгаллайди.

Шахснинг етук билим, маданият, тафаккур соҳиби бўлиш билан биргаликда ўзаро ҳурмат ва ўзгалар туйғуларини қадрлаш каби ҳислатлари мазкур муаммоларни енгиб ўтишга қўмак беради. Шунингдек, қонун устуворлиги мавжуд жамиятда ўз вақтида қабул қилинган Қонун ҳужжатлари ҳам унинг чегара доираларини белгилаб, барчага турфа ва ранг-баранг дунёда тинч-тотув ҳаёт кечиришни таъминлаб беради.

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Бағрикенглик тамойиллари декларацияси – https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml
2. Библия (2011). Книги священного писания ветхого и нового завета: синодальный текст. Москва.
3. Бош Ассамблеянинг расмий ҳисоботлари, олтинчи сессия, 53 (A/66/53), II боб. <https://www.un.org/ru/ga/sessions/emergency.shtml>
4. Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида (янги таҳрир). Ўзбекистон Республикаси Қонуни. <https://lex.uz/docs/5491534>
5. Ғоибназаров Ш. (2013). Халқаро терроризм: илдири, омиллари ва манбалари. Тошкент.
6. Дин ёки эътиқодга асосланган мурасосизлик ва камситишнинг барча шакллариини бартараф этиш тўғрисидаги декларация. <http://base.garant.ru/2565457/>
7. Дробижева Л. (2011). Толерантность – ресурс конструктивного межэтнического и межконфессионального диалога. Москва.
8. Имом Бухорий (2016). Олтин силсила. Ж. 2. Тошкент.
9. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. БМТ Бош Ассамблеяси резолюцияси 217 (III), 1948 йил 10 декабрь. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
10. Ирқчиликка қарши кураш, ирқий камситиш, ксенофобия ва унга алоқадор мурасосизлик бўйича жаҳон конференцияси. БМТ, 2012. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ruleoflaw2012.shtml
11. Ислам.РФ.Ру. Ахборот таҳлилий портал. www.islamrf.ru/news/umma/reportages/10990
12. Каримов И. <http://www.e-adabiyot.uz/>
13. Каримов Ж. (2019). Жаҳолатга қарши маърифат. Тошкент.
14. Камарова М. (2014). Проявление толерантности и интолерантности в Иудаизме. <https://prezi.com/>

15. Культура толерантности в исламе – <https://religions.unian.ua/islam/283479-kultura-tolerantnosti-v-islame.html>
16. Мансур А. (2018). Куръони карим маъноларининг таржимаси ва тафсири. Тошкент.
17. Муршидизад А. (2016). Исламофобия в Европе: корни и причины. Москва.
18. Очилдиев А., Нажмиддинов Ж. (2013). Миссионерлик: моҳият ва мақсадлар, оқибатлар ва олдини олиш йўллари (юз саволга юз жавоб). Тошкент.
19. Пахрутдинов Ш. (2006). Тараққиётга таҳдид: назария ва амалиёт. Тошкент.
20. Семенова В. (1998). Качественные методы: введение в гуманистическую социологию. Москва.
21. Соловьев М. (2014). Толерантность в Православии как фактор стабилизации социальных отношений в многонациональном и многоконфессиональном обществе. Вестник экономики, права и социологии, №3.
22. Солдатова Г. (2011). Принципы формирования толерантности и управления рисками ксенофобии. Национальный психологический журнал, №2.
23. Яблоков И.Н. (2000). Религиоведение: Учебное пособие и учебный словарь-минимум по религиоведению. Москва.
24. <https://www.gazeta.uz/uz/>
25. <https://constitution.uz/ru>
10. Irqchilikka qarshi kurash, irqiy kamsitish, ksenofobiya va unga aloqador muvoharlik bo'yicha jahon konferensiyasi. UN, 2012. Retrieved from https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ruleoflaw2012.shtml
11. Islam.RF.Ru. Analytical information portal. Retrieved from <https://www.islamrf.ru/news/umma/reportages/10990>
12. Karimov, I. Retrieved from <http://www.e-adabiyot.uz/>
13. Karimov, J. (2019). Jaholatga qarshi ma'rifat. Tashkent.
14. Kamarova, M. (2014). Proyavlenie tolerantnosti i intolerantnosti v Iudaizme. Retrieved from <https://prezi.com/>
15. Kultura tolerantnosti v islame. Retrieved from <https://religions.unian.ua/islam/283479-kultura-tolerantnosti-v-islame.html>
16. Mansur, A. (2018). Qur'oni karim ma'nolarining tarjimasini va tafsiri. Tashkent.
17. Murshidizad, A. (2016). Islamofobiya v Evrope: korni i prichiny. Moscow.
18. Ochildiv, A., & Najmiddinov, J. (2013). Missionerlik: mohiyat va maqsadlar, oqibatlar va oldini olish yo'llari (Yuz savolga yuz javob). Tashkent.
19. Pahrutdinov, Sh. (2006). Taraqqiyotga tahdid: nazariya va amaliyot. Tashkent.
20. Semenova, V. (1998). Kachestvennye metody: vvedenie v gumanisticheskuyu sotsiologiyu. Moscow.
21. Solovyev, M. (2014). Tolerantnost' v Pravoslavii kak faktor stabilizatsii sotsial'nykh otnosheniy v mnogonatsional'nom i mnogokonfessional'nom obshchestve. Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii, No. 3.
22. Soldatova, G. (2011). Printsipy formirovaniya tolerantnosti i upravleniya riskami ksenofobii. Natsional'nyy psikhologicheskiy zhurnal, No. 2.
23. Yablokov, I. N. (2000). Religiovedenie: uchebnoe posobie i uchebnyy slovar'-minimum po religiovedeniyu. Moscow.
24. Gazeta.uz. Retrieved from <https://www.gazeta.uz/uz/>
25. Constitution.uz. Retrieved from <https://constitution.uz/ru>

REFERENCES

1. Bagrikenglik tamoyillari deklaratsiyasi. Retrieved from https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml
2. Bibliya (2011). Knigi svyashchennogo pisaniya vetkhogo i novogo zaveta: sinodal'nyy tekst. Moscow.
3. Bosh Assambleyaning rasmiy hisobotlari, 66th Session, 53 (A/66/53), Chapter II. Retrieved from <https://www.un.org/ru/ga/sessions/emergency.shtml>
4. Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida (new edition). Law of the Republic of Uzbekistan. Retrieved from <https://lex.uz/docs/5491534>
5. G'olibnazarov, Sh. (2013). Xalqaro terrorizm: ildizi, omillari va manbalari. Tashkent.
6. Din yoki e'tiqodga asoslangan muvoharlik va kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risidagi deklaratsiya. Retrieved from <http://base.garant.ru/2565457/>
7. Drobizheva, L. (2011). Tolerantnost' – resurs konstruktivnogo mezhetnicheskogo i mezhnatsional'nogo dialoga. Moscow.
8. Imom Buxoriy (2016). Oltin silsila, Vol. 2. Tashkent.
9. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. UN General Assembly Resolution 217 (III), December 10, 1948. Retrieved from https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml